

Рисунок 3. Алгоритми оцінювання рівня інтелектуалізації глобального суспільства

Складено автором.

ції подібного роду етапів має бути створення таких індексів, які певною мірою відповідають критеріям об'єктивності, ілюстрованості та інформативності.

Висновки

Інтелектуалізація глобального економічного середовища є об'єктивним процесом активної генерації нових знань, їх нагромадження, селектування, узагальнення та адаптування для потреб споживача, основою чого є світовий трансфер технологій з метою отримання комерційних ефектів упродовж усього ланцюжка взаємодії мережного суспільства. Інтелектуалізація глобального простору є частиною креативної економіки і не зводиться лише до технічної модернізації виробничих процесів, адже потребує локальної концентрації талановитих людей в сфері мистецтва, науки, культури та інших секторів, котрі забезпечують перетворення творчих ідей та розроблених на цій основі проектів в конкретні комерційні результати.

Зростаюча потреба суспільства у розробленні нової інформаційно-аналітичної моделі інтелектуалізації світової економіки може бути задоволена лише через міждисциплінарну алгоритмізацію міжнародного співробітництва. В її створенні вхідними індикаторами є, з одного боку, система економічних та соціальних показників, з іншого – система оцінювання інформаційних обсягів, що продукуються та розповсю-

джуються. Їхнє взаємне селектування, уточнення валідності, визначення ваги кожного індикатора (субіндикатора) сприятиме створенню нового типу синтетичних високоінтегрованих аналітичних систем, які після різномірної апробації та узагальнення, а також наступного параметрального визначення сфер використання, зможуть забезпечувати автоматизоване проведення аналітичних досліджень в селективних сферах інтелектуальних технологій.

Список використаних джерел

1. Батракова Л. Показатели развития экономики знаний // Ярославский педагогический вестник. – 2012. – №2. – Том 1 (Гуманитарные науки). – С. 107–111.
2. Knowledge Economy Index (World Bank), 2012 [Електрон. ресурс] Режим доступу <http://knoema.ru/WBKE/2013/knowledge-economy-index-world-bank>
3. The Global Innovation Index, 2014. The Human Factor in innovation [Електрон. ресурс] Режим доступу www.Glohalinnovationindex.org
4. Кузьмин А.И. Интеллектуализация: инструмент развития экономики [Електрон. ресурс] Режим доступу <http://www.rusnanka.com/15-NPN-2009/Economics>
5. Кастельс М. Интернет Галактика. Міркування щодо інтернету, бізнесу і суспільства. – К.: Ваклер, 2007. – 290 с.
6. Measuring the Information Society. Report 2014. – Geneva: International Telecommunication Union, 2015. – 758 p.

УДК 005.21–047.44:005.591.61:336.71(5–11)(5–13)

А.В. ШЛАПАК,

здобувач кафедри міжнародного обліку і аудиту, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

Стратегічний аналіз процесів диверсифікації банківської системи країн Південно-Східної Азії

У статті проаналізовані тенденції розвитку банківських операцій, пов'язаних з функціонуванням міжнародного банківського капіталу країн Південно-Східної Азії. Досліджені процеси диверсифікації банківської діяльності країн Південно-Східної Азії. В процесі ґрунтовного аналізу сучасних процесів диверсифікації банківської системи країн Південно-Східної Азії виокремлено три групи проблем, які суттєво гальмують її розвиток.

Ключові слова: синдикуване кредитування, банківська система, єврокредитний сегмент, фінансовий ринок.

Стратегический анализ процессов диверсификации банковской системы стран Юго-Восточной Азии

В статье проанализированы тенденции развития банковских операций, связанных с функционированием международного банковского капитала стран Юго-Восточной Азии. Исследованы процессы диверсификации банковской деятельности стран Юго-Восточной Азии. В ходе анализа современных процессов диверсификации банковской системы стран Юго-Восточной Азии выделены три группы проблем, которые существенно тормозят их развитие.

Ключевые слова: синдицированное кредитование, банковская система, еврокредитный сегмент, финансовый рынок.

A. SHLAPAK,

researcher in international accounting and auditing, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

The strategic analysis of banking system process of diversification in the South-East Asian countries

This article deals with the tendency of banking operations development, which are connected to South-East Asian countries international banking capital. The process of banking activity diversification is discovered. The three problems which slow down the development of banking system were pointed out in the process of diversification analysis.

Keywords: syndicated loans, banking system, euro loan segment, financial market.

Постановка проблеми. Характеризуючи тенденції розвитку банківських операцій, пов'язаних з функціонуванням міжнародного банківського капіталу країн Південно-Східної Азії, слід відзначити, що переважна їх частка здійснюється нині в межах азійських фінансових центрів. Вони сформувалися в результаті тривалої конкуренції, і тут зосереджені найбільші банки країн регіону, що обслуговують світові фінансові потоки та міжкраїновий перерозподіл капіталу між суб'єктами світового фінансового ринку. Сучасна діяльність азійських фінансових центрів хоча і носить переважно регіональний характер, однак усі вони є невід'ємним і важливим компонентом інфраструктури глобального фінансового ринку, основою азійського сегмента глобального фінансово-кредитного ринку та своєрідними «фінансовими магнітами», що притягують колосальні обсяги міжнародного банківського капіталу.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Багато робіт зарубіжних та вітчизняних вчених присвячено аналізу банківської системи країн Південно-Східної Азії, зокрема такі вчені, як С. Клессенс, А. Деміргуч-Кунт та Г. Хьоцинг.

Мета статті полягає в аналізі тенденцій розвитку банківської системи країн Південно-Східної Азії.

Виклад основного матеріалу. В останні десятиліття помітно посилився вплив на світовий ринок таких фінансових центрів країн Південно-Східної Азії, як Сінгапур, Гонконг, Шанхай, Сянган, Мумбай, Тайпей, Пекін, Аомин (Макао) та

ін. У табл. 1 подано рейтингові позиції 18 найбільших фінансових центрів Азійсько-Тихоокеанського регіону, які в 2014 році позиціонувалися за індексом глобальних фінансових центрів (The Global Financial Centres Index – GFCI), що його щороку розраховує британська компанія Z/Yen.

Сучасна діяльність міжнародних фінансових центрів країн Південно-Східної Азії справляє вагомий вплив на бізнес-середовище, в якому оперують компанії різних країн, а отже визначає характер розвитку інших секторів світового господарства, зайнятості та глобальної економіки в цілому. В теперішній час найвпливовіші фінансові центри даного регіону – Гонконг, Сінгапур та Шанхай – спеціалізуються на наданні практично всіх видів фінансових послуг – інвестиційного менеджменту, банківських послуг, управління і регулювання, страхування та професійних послуг (табл. 2).

Так, Гонконг на сьогодні завдяки поширенню англосаксонського фінансового законодавства, пільговим митним режимам та низькому рівню оподаткування фінансових операцій уже тривалий час утримує статус глобального центру синдицированого кредитування та операцій з фондовими цінностями. Крім того, він посідає п'яте місце у світі за кількістю іноземних банків і шосте – за обсягами здійснюваних валютних операцій.

Своєю чергою, Сінгапур спеціалізується на операціях з фондовими цінностями, а також проведенні банківських

Таблиця 1. Рейтингові позиції фінансових центрів країн АТР за індексом глобальних фінансових центрів у 2014 році [1]

Місце в рейтингу	Фінансовий центр	Значення індексу глобальних фінансових центрів	Місце в рейтингу	Фінансовий центр	Значення індексу глобальних фінансових центрів
3	Гонконг	756	28	Бусан	676
4	Сінгапур	746	32	Пекін	668
6	Токіо	718	33	Осака	667
8	Сеул	715	41	Куала-Лумпур	656
20	Шанхай	690	46	Бангкок	646
23	Сідней	682	59	Маніла	627
24	Мельбурн	681	61	Мумбай	625
25	Шеньчжень	680	66	Джакарта	620
27	Тайбей	677	73	Веллінгтон	594

Таблиця 2. Рейтинг топ-10 світових фінансових центрів за видами фінансових послуг у 2014 році [1]

Місце в рейтингу	Види фінансових послуг				
	інвестиційний менеджмент	банківські послуги	управління і регулювання	страхування	професійні послуги
1	Нью-Йорк	Нью-Йорк	Лондон	Нью-Йорк	Лондон
2	Лондон	Лондон	Нью-Йорк	Лондон	Нью-Йорк
3	Гонконг	Гонконг	Гонконг	Бусан	Гонконг
4	Сінгапур	Сінгапур	Цюріх	Сінгапур	Сінгапур
5	Токіо	Сеул	Сінгапур	Гонконг	Цюріх
6	Цюріх	Токіо	Франкфурт	Сеул	Франкфурт
7	Бостон	Шанхай	Токіо	Цюріх	Женева
8	Франкфурт	Цюріх	Женева	Токіо	Бостон
9	Женева	Франкфурт	Торонто	Чикаго	Торонто
10	Торонто	Дубай	Сеул	Шанхай	Дубай

і валютних операцій. У результаті поглинання Австралійської фондової біржі даний фінансовий центр у 2011 році став найбільшим торговельним майданчиком в азієському регіоні. І, нарешті, сучасна «фінансова спеціалізація» Шанхая – це операції з акціями, облігаціями та IPO. На сьогодні в його лістингу присутні близько компаній з різних країн світу, а за обсягами електронних торгів (близько \$4,5–5,0 трлн. щорічно) він посідає третє місце у світі з капіталізацією ринку акцій на рівні близько \$3 трлн. [2].

Банківські установи Південно-Східної Азії поступово розширюють свої операції і у сфері синдикуваного кредитування, яке практикується кількома банками одному позичальникові і дає змогу банківським синдикатам мобілізувати великомасштабні довгострокові фінансові ресурси для надання кредитів урядовим, підприємницьким, фінансовим та іншим структурам. Крім того, синдикуване кредитування забезпечує також ефективний розподіл кредитного ризику між усіма його учасниками пропорційно їхній частці у формуванні кредитного ресурсу, має більш дешеву сукупну вартість порівняно з випуском єврооблігацій, є гнучким фінансовим інструментом, з погляду можливості його видачі без застави.

Що стосується загальних вартісних обсягів ініційованих випусків синдикуваних кредитів банками країн Азійсько-Тихоокеанського регіону, то у період з 1992 по 2014 рік вони зросли з \$6,2 [3] до майже \$630 [4] млрд. У регіональній структурі синдикуваного кредитування у 2014 році найбільша частка традиційно припадала на Північну Америку – 56,3% світового обсягу (\$2577,3 млрд.), далі слідує Європа – 23,8% (\$1114,2 млрд.), Азійсько-Тихоокеанський регіон – 13,4% (\$628,9 млрд.), Африка, Середній Схід і Центральна Азія – 1,9% (\$86,8 млрд.).

Серед країн Південно-Східної Азії лідерські позиції в синдикуваному кредитуванні посідає Китай (\$144,2 млрд. у 2014 році), Гонконг (\$93,9 млрд.), Сінгапур (\$53,1 млрд.) та Тайвань (\$31,8 млрд.). Натомість Республіка Корея (\$16,2 млрд.), Малайзія (\$18,1 млрд.), Індонезія (\$17,1 млрд.), Таїланд (\$10,7 млрд.) та Філіппіни (\$3,5 млрд.) характеризуються незначним рівнем залучення до даних процесів, що свідчить про певну відсутність довіри між їх комерційними банками, недосконалість законодавчої та нормативної бази в частині регулювання синдикуваного кредитування, а також асиметричність розвитку національних банківських систем відносно розмірів власного капіталу банків і структури їхніх пасивів.

На сьогодні найбільшими провайдерсами синдикуваного кредитування в регіоні Південно-Східної Азії є такі банки-організатори, як Industrial & Commercial Bank of China, Bank of China Ltd., China Development Bank, Sumitomo Mitsui, China Construction Bank, Korea Development Bank, Malayan Banking Bhd та ін.

Характеризуючи процеси диверсифікації банківської діяльності країн Південно-Східної Азії, не можна оминати увагою і такий напрям, як динамічний розвиток його єврокредитного сегмента, що знайшло свій вияв у нарощуванні масштабів азієського сегменту ринку банківських кредитів в іноземних валютах. Так, станом на вересень 2014 року на азієський регіон припадало майже 53% (\$377 млрд.) загального обсягу вимог до резидентів в іноземних валютах країн з новостворюваними ринками, або 9,2% відповідного світового показника. При цьому кумулятивний обсяг іноземних вимог за контрактними зобов'язаннями економічних суб'єктів країн Азійсько-Тихоокеанського регіону становить \$2,8 трлн. (у тому числі Китаю – \$1,3 трлн., китайського Тайбею – \$227,9 млрд., Індонезії – \$145,1 млрд., Республіки Корея – \$330,3 млрд., Малайзії – \$185,8 млрд., Філіппін – \$40,9 млрд., Таїланду – \$142,4 млрд.), з них майже \$930 млрд. становили іноземні вимоги до банків [5].

Про зростаючі конкурентні позиції банків країн Південно-Східної Азії на глобальному ринку банківських послуг свідчить такий показник, як доходи банківської системи. Так, у 2012 році сукупні доходи банків Азійсько-Тихоокеанського регіону, що входять у рейтинг 50 глобальних банків, становила близько \$520 млрд. (Для порівняння: відповідний показник європейських банків становив \$650 млрд., а банків Північної Америки – \$570 млрд. [6].) А загалом протягом 2009–2014 років темпи їх щорічного приросту становили в середньому 9%, у той час як доходи банків західних країн практично не змінювались, а в окремі роки навіть скорочувались. Слід також відзначити, що таке зростання значною мірою було забезпечено високою рентабельністю банківського капіталу країн Південно-Східної Азії, середнє значення якої протягом 2008–2013 років становило близько 16%, коливаючись в діапазоні від 15 до 25% в Індії, Китаї та Індонезії і перевищуючи 15% у Малайзії та Гонконгу [6].

Разом із тим згідно з висновками одного з перших західних досліджень, присвячених аналізу впливу іноземних банків на національні ринки банківських послуг – стат-

ті С. Клессенса, А. Деміргуч–Кунта та Г. Хьоцинга «Як прихід іноземних банків впливає на національний банківський ринок?» [7], входження іноземних банків суттєво знижує прибутковість місцевих банків, а також їх накладні витрати. Дане дослідження, що було проведено на основі даних 80 країн світу (розвинутих, з перехідною економікою та з новостворюваними ринками) протягом 1988–1995 років (найбільш інтенсивний період глобалізаційних процесів у банківській сфері), показало, що за інших рівних умов висока прибутковість банків свідчить про слабку конкуренцію в банківському секторі, а високий рівень їх накладних витрат – про неефективне управління та слабку організаційну структуру. З цього можна зробити висновок, що на сьогодні банківські системи країн Південно–Східної Азії характеризуються недостатнім рівнем присутності іноземного капіталу, що не стимулює місцеві банки до зниження трансакційних витрат та імплементації ефективних технологій і процедур.

Грунтовний аналіз сучасних процесів диверсифікації банківської системи країн Південно–Східної Азії дає змогу виокремити три групи проблем, які суттєво гальмують її розвиток. Насамперед слід відзначити проблеми загальносистемного характеру, що справляють вплив на стабільність кредитно–фінансової системи регіону загалом. Так, за усталено високими темпами макроекономічного зростання країн Південно–Східної Азії вже тривалий час криється висока уразливість їхніх банківських систем, низька якість кредитних портфелів банків, високий рівень «токсичних» боргів, сумнівні активи на балансах. Значною мірою в цьому винні уряди і центральні банки країн ПСА, які перешкоджали зміні вартості національних валют спочатку за умов значного припливу іноземного капіталу, а згодом – його різкого відпливу. Уряди також заохочували надмірне кредитування, зокрема в Таїланді – в секторі нерухомості, в Малайзії – пряме кредитування продовжувалось в окремих секторах, у тому числі в малому підприємстві. Водночас центральні банки не робили спроб запровадити контроль над кредитами, а такі заходи, як встановлення мінімального розміру капіталу, є менш жорсткими порівняно зі звичайними заходами, що реалізуються в Північній Америці чи Європі [8].

Окремо слід сказати про проблему домінування в країнах Південно–Східної Азії (особливо Китаї) моделі фінансування, орієнтованої та залучення коштів населення та державних капіталовкладень у різних формах, а також недостатній розвиток механізмів залучення грошових ресурсів на глобальних фінансових ринках за рахунок розміщення акцій (IPO) та інших цінних паперів. Крім того, доводиться констатувати участь азійських банків і в реалізації напівлегальних схем, спрямованих на обхід існуючих обмежень із залучення і розміщення коштів населення.

Так, значну проблему для банківських систем країн Південно–Східної Азії становить поширення «тіньового» банківського сектору, що пов'язано з обмеженим доступом малого і середнього бізнесу, а також індивідуальних сільськогосподарських господарств до кредитних ресурсів. Зокрема, згідно з даними Народного банку Китаю на відміну від державних підприємств лише 60% сільськогосподарських господарств мають доступ до отримання кредитів від офіційних кредитно–фінансових структур. При цьому кошти, що ними

залучаються, лише частково (на 30%) здатні задовольнити їхній попит на позикові ресурси [9]. Усе це створює умови для поширення в Китаї так званої «тіньової» банківської системи як сукупності інститутів і схем, які працюють як банки, однак не являються такими формально, а відтак – перебувають поза зони банківського регулювання.

Друга група проблем диверсифікації банківської діяльності країн Південно–Східної Азії пов'язана з регулюванням фінансової сфери і збереженням регуляторних обмежень на інтеграцію національних фінансових ринків держав у глобальну фінансову систему. Так, більшість банків країн Південно–Східної Азії на відміну від американських та європейських дотепер зберігають низку обмежень на транскордонний рух фінансових активів. Вони стосуються як прямих заборон (обмежена конвертованість валюти, обмеження на власність та діяльність іноземних інвесторів), так і приховано–регуляторних заходів та інструментів (обмеження операцій зі злиттів та поглинань, антимонопольне законодавство, регулювання компанії–олігополій, обмеження на операції між вітчизняними банками та компаніями та ін.).

Натомість, у країнах Південно–Східної Азії (Індонезії, Філіппінах, Малайзії та Таїланді) на всі перераховані вище операції зберігаються помірні обмеження, а у Китаї – навіть жорсткі обмеження. Певні проблеми у КНР створює пряме підпорядкування Народного банку Китаю та Комісії з регулювання банківської діяльності (China Banking Regulatory Commission) Державній раді, зокрема в питаннях управління банківським сектором, а також надмірний бюрократичний тиск у галузі [10].

Тим не менше в останні роки намітилася тенденція до певного пом'якшення системи банківського регулювання КНР, пов'язаного із затримкою запровадження Комісією з регулювання банківської діяльності жорсткіших вимог щодо показників достатності капіталу, а також зниженням норми обов'язкового резервування до 21%, що не тільки дає змогу китайським банкам надавати більше кредитів без залучення додаткових коштів від продажу акцій чи облігацій, а й вже вивільнило в банківській системі цієї країни понад 350 млрд. юанів капіталу [11].

І, нарешті, третя група проблем диверсифікації банківських систем країн Південно–Східної Азії пов'язана з недостатнім в цілому рівнем конкуренції на ринках банківських послуг, низькою прибутковістю місцевих банків та відносно слабкою підготовкою їх персоналу і керівництва. Не слід скидати з рахунків також низький рівень управління і оцінки кредитних ризиків і брак механізмів судово–юридичного захисту кредитно–фінансових вкладів щодо повернення розміщених кредитних коштів.

У відповідь на об'єктивну необхідність подолання цих «вузьких місць» функціонування банківської індустрії країн Південно–Східної Азії вона перебуває нині на порозі радикальних змін. Вони пов'язані як з посиленням впливу процесів фінансового глобалізму, так і з конвергенцією з фінансовими ринками країн Північної Америки та Західної Європи на основі лібералізації регуляторної системи банківської діяльності, а також модернізацією національних фінансових політик в частині регулювання міжнародних фінансових потоків і розвитку місцевих ринків капіталу. Разом із тим існують певні відмінності у реформуванні фінансових секторів країн–лідерів і країн ПСА. Якщо США і Західна Європа впроваджують найрадикальніші за останні сімдесят років заходи реформування

фінансових секторів, насамперед в частині подолання їх глибоких структурних диспропорцій та зниження ризиків фінансової системи, то ключові заходи фінансового реформування у країнах Південно-Східної Азії сконцентровані на нівелюванні надмірної залежності фінансових систем від банків як основних фінансових посередників та поглибленні інтеграції азійських ринків капіталу у глобальну фінансову систему.

Так, ухвалення у США в 2010 році Закону Додда – Френка, запровадження нормативів банківської діяльності Базель III та численних національних і регіональних регуляторних ініціатив в Європі сформували якісно нову регуляторну платформу функціонування глобального фінансового ринку, спрямовану на недопущення повторення глибоких кризових явищ 2007–2010 років. Загалом усі регуляторні ініціативи зводяться до таких заходів: забезпечення платоспроможності і ліквідності банківської системи відповідно до вимог Базель III; структурні реформи банківського сектору, спрямовані на звуження спектру непритаманних банкам комерційних та інвестиційних операцій, реформування ринків капіталу; а також розширення захисту інвесторів і споживачів капіталу.

Усі перераховані вище заходи, як стверджують авторитетні експерти [12], лише посилять конкурентні переваги банківської системи країн Південно-Східної Азії з огляду на високу норму заощадження капіталу в національних економіках та консервативну систему банківського регулювання. Інакше кажучи, азійські банки, маючи вищі показники достатності капіталу та ліквідності порівняно з іноземними банками, що працюють у країнах ПСА, отримують значні конкурентні переваги.

При цьому слід відзначити, що в багатьох азійських юрисдикціях на сьогодні практично неможливо імплементувати більшість радикальних заходів структурного реформування банківського сектору, що реалізуються у посткризовий період у США та країнах Західної Європи. Йдеться насамперед про поділ роздрібної і оптової банківської діяльності (за зразком Великобританії), запровадження у банківську діяльність «правила Волкера» (США) або оподаткування банківських операцій (Європа). Причинами цього є значно менший вплив глобальної економічної кризи на азійський банківський сектор, концентрація регуляторних заходів на питаннях посилення інтеграції банківського сектору у глобальну фінансову систему, диверсифікації банківських інструментів, нарощування глибини фінансових ринків, забезпечення економічного зростання, на протиположні механізмам антициклічного менеджменту, а також доволі консервативна культура азійського банківництва.

Саме такі розходження лежать в основі певної дивергенції в показниках економічного зростання азійських країн і продуктивності їх фінансових установ. Водночас іноземні банки, що діють на території країн Південно-Східної Азії, будуть змушені реагувати на такі відмінності, реалізуючи іннова-

ційні бізнес-моделі і стратегії міжнародної конкурентоспроможності, особливо щодо нарощування фінансової експансії на небанківський сектор.

Висновки

Резюмуючи вищенаведене, слід відзначити, що останні десятиліття позначилися швидким розвитком та диверсифікацією ринків банківських послуг країн Південно-Східної Азії, які виявляються у постійному нарощуванні рівня їх капіталізації, змінах їх інструментальної структури, удосконаленні механізмів їх функціонування, а також запровадженні нових інструментів. І хоч у зв'язку зі світовою економічною кризою спостерігалася тенденція до певного зниження обсягів кредитування в євровалютах, даний ринок і далі відіграє вельми важливу роль у сучасних процесах міждержавного переміщення кредитного капіталу.

Список використаних джерел

1. The Global Financial Centres Index 16. – Financial Centres Futures, September 2014. – Long Finance. – P. 17.
2. Паценко О., Молчанова Е. Особливості розвитку сучасної структури світового фінансового ринку // Міжнародна економічна політика. – 2012. – №1–2 (16–17). – С. 190 (с. 179–208).
3. Ковтонюк О. Основні етапи розвитку синдикуваного кредитування у світі та його специфіка як складової фінансового забезпечення міжнародних операцій // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – Серія Економіка. – 2009. – Вип 116. – С. 51 (с. 49–52)/
4. Global Syndicated Loans Review. Managing Underwriters Full Year 2014. – Thomson Reuters, 2015. – P. 9.
5. Preliminary International Banking Statistics, Third quarter 2014, January 2015. Table 9A: Consolidated claims of reporting banks – immediate borrower basis On individual countries by maturity and sector / Amounts outstanding. – P. A68.
6. Transforming Banks, Redefining Banking. Global Banking Outlook 2014–15. – EY, 2015. – P. 13.
7. Claessens S., Demirgüç-Kunt A., Huizinga H. How Does Foreign Entry Affect the Domestic Banking Market? // Journal of Banking and Finance. – 2001. – Vol. 25. – N5. – P. 891–911.
8. Чуб О. Банки у глобальній економіці: монографія / О.О. Чуб. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 59.
9. Китайская Народная Республика: политика, экономика, культура. К 65-летию КНР. – М.: ИД «ФОРУМ», 2014. – С. 165.
10. Вдовин А.Н. Банковская система КНР: направления развития и реформирования // Азия и Африка сегодня. – 2014. – №11. – С. 38 (с. 37–43).
11. Барановський О. Сьогодення світового ринку банківських послуг // Вісник Національного банку України. – 2012. – №4. – С. 22 (с. 18–23).
12. Wyman O. The Future of Asian Banking. Vol. 1. – P. 4.